

Петро САБАТ

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОБРЯДУ ІМЕНУВАННЯ (БЛАГОСЛОВЕННЯ Й ОСВЯЧЕННЯ) ІКОН В УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКВАХ КИЇВСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

Вступ

Християнин щодня і щохвилини потребує благодаті Божої. В Церкві для духовного росту християнина, окрім святих таїнств, існують церковні посвячення (поставлення), освячення і благословення.

Церковні посвячення, освячення і благословення у своїй суті подібні до Святих Таїнств тим, що як і святі таїнства, мають видимий знак, а відрізняються від них тим, що:

- 1) *встановленні не Ісусом Христом, а Церквою через дану їй від Ісуса Христа владу, і їх кількість не є сталою (протягом століть одні з'являлися, інші зникали);*
- 2) *не є рівними святим таїнствам, бо «не вділяють благодаті Святого Духа на спосіб таїнств, але через церковну молитву готують до прийняття благодаті і налаштовують до співпраці з нею»¹.*

Деякі церковні посвячення, освячення і благословення вже дуже давно існують в Церкві, а інші з'явилися набагато пізніше.

Поміж багатьма церковними благословеннями й освяченнями є навіть таке благословення й освячення, яке спершу звершувалося без молитви (чи чину), а лишень згодом у Церкві для нього,

¹ *Катехизм Католицької Церкви / Синод УГКЦ, Жовква 2002, п. 1670.*

з огляду на зловживання, уклали молитву (чи чин), і це – благословення й освячення ікони.

У цій публікації запропоновано коротке пояснення відмінності людського іменування ікони від церковного; представлено, в чому полягало церковне іменування ікони впродовж історії Церков (Східної та Західної), та вказано, коли зародився та як розвивався церковний обряд іменування ікон в українських Церквах Київської традиції.

Чим відрізняється людське іменування ікони від церковного?

Коли завершено написання ікони, вона одержує своє іменування. Існує подвійне іменування ікони: людське (від іконописця) та церковне (від Бога). Людське іменування ікони – це визнання того чи іншого зображення на релігійну тему, якому притаманні певні ознаки, які вказують на його приналежність до зображень, призначених для богочитання у християнській традиції.

Людське іменування ікони є, так би мовити, проектом для церковного іменування, проте воно не може замінити церковного іменування. Людське іменування ікони, на відміну від церковного, не розкриває її правдивої іконічності та не може вважатися достатньою підставою для уможливлення молитовного вжитку цієї ікони – її права називатися іконою в автентичному розумінні слова².

Церковне іменування ікони кардинально відрізняється від людського іменування ікони чи картини. Церковне іменування – це благословення і освячення ікони, тобто надання їй Церквою завершеності і можливості бути вживаною для богочитання. Церковне іменування ікони конче необхідне для її завершення – уможливлення молитовного вжитку і в церкві, і вдома.

Церковне іменування вилучає ікону з ряду суто людських речей, і вона перестає бути суто культурно-мистецьким явищем, предметом торгу, а стає місцем зустрічі двох суб'єктів: Бога і людини.

² С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*. Москва 1996, с. 101.

Іменуючи ікону, Церква визнає її явленням грядущого віку у віці теперішньому, «вікном до неба», через яке тут і тепер можна побачити «небо» на Землі.

Іменована Церквою ікона стає місцем, де в образі присутній сам Зображуваний, тому іменована ікона Христа є той самий Христос у своєму образі, представленому за допомогою символу. Лише символ, як навчають святі отці, здатен найдосконаліше виявити реальну присутність тієї дійсності, яку неможливо побачити тілесними очима, тому ікона є місцем явлення Ісуса Христа, нашої з ним молитовної зустрічі³. Оскільки в іконі існує присутній Первообраз, то кожна іменована ікона наділена силою чудотворності⁴, і попри те, що ця сила не завжди проявляється⁵, вона не може бути втрачена за жодних обставин.

Помилково є вважати, що іменована ікона є накопичувачем Божої благодаті, яку можна зачерпнути при необхідності. Благодать діє не від ікони, а через ікону, і посилається Богом тому, хто вірить у Нього. Можна часто прикладатися до священного зображення, не маючи при цьому віри в правдиву силу животворної Божої благодаті, і з цього нічого не отримувати. А можна тільки один раз прикладатися до ікони, але з глибокою вірою і надією на поміч Божу – й отримати зцілення від тілесних і душевних хворіб.

Поклоняючись іменованій іконі, ми поклоняємося не дереву чи фарбі, не витворові рук митця чи вигаданому образу, а живому і реальному Первообразу, таїнственно присутньому в іконі

³ С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 97-102.

⁴ «Чудотворними ми називаємо ікони, про чудесні явлення та зцілення від яких загальновідомо, і про це засвідчено Церквою. Є чудотворні ікони, які шануються у межах парафії або єпархії, а є ті, про які знає увесь православних світ, як то Володимирська, Іверська, Києво-Печерська ікони Божої Матері, ікона Божої Матері «Пантанасса» та багато інших (Блаженніший митрополит Володимир. *Що таке чудотворна ікона і чим вона відрізняється від звичайної ікони?* // Див. це запит. у розділі «Вчення Церкви»: <http://archiv.orthodox.org.ua/FAQ+main.html> (28 липня 2014 р.).

⁵ С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 108.

Бога. Поклоніння, яке віддається іконі, належить лише Первообразу, – навчає Св. Іван Дамаскин⁶:

Поклоняюся іконі Христа як воплощеному Богу, іконі Владичиці всіх Богородиці як Матері Божого Сина, іконі святих як приятелям Божим, що до крові боролися з гріхом і наслідували Христа, проливши кров за Нього, який власну кров пролив за них...⁷

Іменовані ікони не Бог, не замінюють Бога, а являють нам Його. Споглядаючи ікони, бачимо Божественний лик Спасителя, пречистий лик Богородиці, обожествлені лики святих – бачимо їх Самих, таїнственно присутніх через мистецтво іконописців, ціль якого – через видиме зображення подати свідоцтво Божої присутності⁸.

Ціллю іменованої ікони не є пробудити в нас якісь сентиментальні почуття. Ікона, на відміну від картини, не містить ознак емоційності та чуттєвості, а єдине завдання ікони – спрямувати людину на шлях богопізнання і преображення – перехід від образу, на який була створена, до подоби, якою покликана стати⁹. Оскільки ікона дає змогу тому, хто стоїть перед нею, віч-на-віч зустрітися із зображеною особою та призначена для молитовного спілкування людини з Богом, вона, на відміну від будь-якого твору мистецтва, вимагає особистої відповіді того, хто її споглядає, запрошує його до участі у тій дійсності, до котрої «покликана» бути «провідником». Її завдання – співдіяти у молитві, тому крім проповідницько-катехитичної функції, ікона має ще й літургійно-педагогічну функцію, будучи немовби дороговказом і помічником на шляху молитовного подвигу людини.

Попри те, що чин іменування – благословення і освячення – не звершується над релігійними зображеннями, як над іконами, зображення Спасителя, Богородиці та святих теж вказувати на тих, чия присутність вони виражають за допомогою ліній і фарб.

⁶ Св. Иоан Дамаскин. *Первое защитительное слово против порицающих святые иконы* // <http://nesusvet.narod.ru/ico/books/dam1.htm> (2 квітня 2015 р.).

⁷ Там само.

⁸ Див.: S. Bulgakov. *L'Orthodoxie*. Paris 1932, с. 266.

⁹ Л. Успенский. *Богословие Иконы Православной Церкви*. Москва 2001, с. 146.

У Церкві навіть релігійним зображенням, які не є іконами в автентичному розумінні слова, також відведене певне місце. Їх не пишуть для іменування і не створюють згідно з вимогами канону іконописання, однак їх, як і ікони, виготовляють для Церкви – наприклад, для розпису деяких частин храму, каплиці, монастиря та ін.¹⁰ Незважаючи на те, що релігійні зображення займають посереднє місце між іконою і картиною, оскільки не є ані канонічними іконами, ані звичайними картинами, до них має бути належне ставлення, бо й вони в Церкві призначені для розважання про божественне.

В історії були вражаючі недвозначні приклади, коли мироточили навіть звичайні фотографії чи ксерокопії ікон. Так, наприклад, на святій горі Тавор у грецькому православному монастирі є чудотворна ікона Божої Матері «Акафісна», і ця ікона прославилася багатьма чудесами – будучи копією ікони, надрукованої у звичайній газеті!¹¹

Із вище сказаного випливає, що Церква (Східна чи Західна) повинна старатися виховувати вірних так, щоб вони не тільки шанобливо ставилися до іменованих ікон, а і до зображень релігійного характеру, чи навіть і до неіменованих ікон. Адже у них можемо побачити образ Бога, що «нас ради і нашого ради спасіння» став людиною, помер і воскрес, даруючи спасіння цілому людству, кожній людині зокрема.¹²

Не забуваймо, що хула чи будь-який неблагочестивий і образливий вчинок щодо образу (св. зображення, ікони) підноситься до Первообразу, як пояснює догмат іконопочитання.

Розвиток розуміння церковного іменування ікони

Церковне іменування ікони спершу відбувалося без звершення церковного обряду, молитви чи чину. З іменуванням (благословенням і

¹⁰ С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 133.

¹¹ Блаженніший Митрополит Володимир. *Що таке чудотворна ікона...*

¹² С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 133.

освяченням) ікони пов'язували збереження її іконічності, тому іменування полягало у прийнятті ікони Церквою (до молитовного вжитку вдома чи в церкві) виключно через наявність таких обов'язкових ознак:

- 1) канонічність зображення ікони;
- 2) напис імені цієї ікони.

У Церкві (Східній та Західній) аж до XVII ст. іменування ікони відбувалося без особливої молитви або чину, але достатньою підставою для визнання релігійного зображення іконою вважалася відповідність його зазначеним канонічним вимогам іконописання. В той час майже не було проблеми зі збереженням канону при написанні ікони, оскільки ікони писали здебільшого монахи в монастирях чи віруючі люди, які не тільки постили і молилися перед написанням ікони, а й добре знали та зберігали канон іконописання. Однак, з розвитком поліграфії і приватних іконописних шкіл у XVI-XVII ст., з'явилася можливість виготовляти і розповсюджувати ікони навіть при відсутності знання канону іконописання та без духовного подвигу (через нецерковні друкарні¹³ та людьми, віддаленими від християнства¹⁴). Тоді, щоб уникнути зловживань (коли називали іконою те, що нею не є, бо не відповідає канону іконописання), в Церкві й укладено молитву для іменування (благословення і освячення) ікони у Візантійській традиції в греків¹⁵, а в Латинській¹⁶

¹³ Блаженніший Митрополит Володимир. *Що означає освячення ікони і чи можна молитися перед неосвяченою іконою?* // Див. це запит. у розділі «Вчення Церкви»: <http://archiv.orthodox.org.ua/FAQ+main.html> (28 липня 2014 р.).

¹⁴ І. Галич. *Шанування ікон та його основи*. Видавництво «Логос» 1993, с. 93.

¹⁵ Див.: J. Goar. *Euchologion sive Rituale Graecorum, complectens ritus ed ordines divinae liturgiae, officiorum, sacramentorum, consecrationum, benedictionum, funerum, orationum... juxta usum orientalis ecclesiae*. Editio 2a, Venezia 1730 (Graz), с. 672; P. De Meester. *Liturgia Bizantina. Studi di rito bizantino alla luce della Teologia, del Diritto Ecclesiastico, della Storia, dell'Arte e dell'Archeologia. Libro II. Parte VI. Rituale-Benedizionale Bizantino*. Roma 1930, с. 242-243.

¹⁶ Див.: *Rituale romanum Pauli V pont. max. iussu editum*. Antverpiae: ex officina Plantiniana, apud B. & I. Moretos M. DC. XVII, с. 245-246.

і Київській¹⁷ традиції (у православних та уніатів) постали особливі чини як середники церковного визнання певного зображення іконою¹⁸.

У XVII ст. відповіддю Церкви на велике зростання кількості відхилень від канону в написанні ікон стає:

- 1) вимога до іконописців щодо ретельного дотримання канону при написанні ікон;
- 2) контроль (з боку церковної єрархії) відповідності новонаписаної ікони канонів іконописання, а вже потім – іменування, визнання певного зображення іконою в автентичному розумінні слова.

У XVII ст., як бачимо, іменування ікони Церквою (Східною та Західною) полягало у прийнятті ікони, але вже через звершення певного церковного обряду (молитви¹⁹ або чину²⁰). Проте звершення цього обряду в Церкві було можливе лише за умови наявності того ж канонічного зображення ікони та напису імені тієї ікони.

Хибною є думка, що канони, яких треба дотримуватися при написанні ікони²¹, обмежують творчий пошук майстра чи його можливості у розкритті свого мистецького хисту. Канони є не рамками, які стискають творчість, а радше дороговказами, які застерігають від спотворення і збіднення вираження духовного досвіду митця²². Катехизм УГКЦ підкреслює: «Завдяки канонічним ликам Христа, Богородиці та святих є пізнаваними завжди і всюди»²³.

¹⁷ Див.: *Euchologion seu rituale a Metropolita Petro Mohyla curatum Kioviae 1646* / Facsimile Olexa Horbatsch curavit. Romae 1988, с. 1068-1090.

¹⁸ Блаженніший Митрополит Володимир. *Що означає освячення ікони...*

¹⁹ Молитву див.: J. Goar. *Euchologion sive Rituale Graecorum...*, с. 672; А. Дмитрієвський. *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного востока*. Т 2: *Euchologion*. Киев 1901, с. 639.

²⁰ Чин(и) див.: *Euchologion seu rituale a Metropolita Petro Mohyla...*, с. 1068-1090.

²¹ *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*. Львів 2011, п. 591.

²² С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 121.

²³ *Катехизм УГКЦ «Христос – наша Пасха»*, п. 591.

На жаль, канон²⁴ і канонічність в написанні ікони сьогодні сприймаються в Україні як щось застаріле, непопулярне чи обтяжливе. Причинами цієї проблеми може бути таке:

- 1) втрата важливості та цінності збереження канону в іконописанні в часи переслідування Церкви в Україні за більшовицько-тоталітарного режиму;
- 2) писання ікони тими, хто не знає чи не хоче знати канону;
- 3) називання іконою релігійного зображення чи картини, оскільки їх легше сприймати;
- 4) написання ікони – набагато важчий, коштовніший і трудомісткіший процес, аніж створення релігійного зображення чи картини;
- 5) недостатній просвітницький вплив церковної ерархії на вірних, а інколи і його практична відсутність. Прикладом цього може бути наявність у продажу в деяких церковних магазинах, окрім релігійних зображень та картин, також відвертих «карикатур» на ікони – зображень, які не відповідають канону іконописання, але, незважаючи на це, їх реалізують і навіть благословляють та освячують!

Проблеми збереження канонічності ікони набувають дедалі загрозливіших масштабів, проте це можна подолати. Для цього необхідно виявити відвагу у старанні віднайдення автентичної традиції власної totoжності, відновлюючи, де потрібно, первинну чистоту традиції, викорінену, втрачену чи силою обставин забуту²⁵ – змагаючи спільними зусиллями ерархії та вірних усіх Церков Київської традиції. Лише тоді стане можливо досягти успіху та результату.

²⁴ Канон – це каркас, завдяки якому іконописці різного рівня творять ікону, незалежно від їхніх індивідуальних якостей. Звичайно, як і у всьому, є великі майстри, а є просто ремісники. Однак, усі вони, відмовившись від власної мови, говорять мовою Церкви, і тим не менш, не лише самі збагачуються, але творять ікони, а не їхні відображення.

²⁵ Іван Павло II. Проповідь під час Святої Літургії у Вірменському обряді (21 листопада 1987) // *L'Osservatore Romano*, 23-24 листопада 1987, с. 6.

Живемо в час сприятливий і благодатний, коли немає переслідувань Церкви, коли можемо поступово повернути втрачену канонічність у написанні ікони, але не силою «зараз і вже» (викидаючи неканонічні ікони з храмів і домів), а найперше просвітницькою діяльністю і наполегливою працею в ділі відродження й утвердження автентичної іконографії.

У наш час Церква (і Східна, і Західна) дотримується такого (розуміння) іменування ікони, яке було сформоване в XVII ст. та полягає в іменуванні ікони Церквою через звершення особливо-го обряду (молитви, як це є у Візантійській традиції у греків, або чину, як це є в Латинській і Київській традиціях (у православних та уніатів)). При цьому, обов'язковим є дотримання вимог щодо канонічності зображення ікони та написання імені цієї ікони, які віддзеркалюють її правдиву іконічність – присутність у певному образі самого Первообразу, яка не може бути втрачена чи знищена²⁶.

Розвиток церковного обряду іменування (благословення й освячення) ікон в українських церквах Київської традиції

Церковний обряд іменування ікон виник у XVII ст., раніше його не знаходимо в давніх відомих науці грецьких²⁷ і слов'янських²⁸

²⁶ С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 103-105.

²⁷ Див.: *L'Eucologio Barberini gr. 336 (VIII sec.) / a cura di Stefano Parenti e Elena Velkovska*, 2 ed., riveduta con traduzione in lingua italiana. Roma 2000; M. Arranz. *L'Eucologio Constantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagismatarion & Archieraticon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Liturgicon*. Roma 1996.

²⁸ Див.: *Требник Київський (XV-поч. XVI ст.) Апостольської Ватиканської бібліотеки із фонду Борджіо-Ілліріко № 15* (М. Марусин. *Ordinum Pontificalium in Eucologio Kioviensi saec. XVI expositio*. Ed. Catholicae Universitatis Ucrainorum S. Clementis Papae, Romae 1966); *Рукопись 225. Службник и Требник (XVI век)* // <http://old.stsl.ru/manuscripts/book.php?col=1&manuscript=225>; L. Geitler. *Euchologium glagolski spomenik manastira Sinai brda*. Zagreb 1882; J. Frček. *Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources grecques et traduction française* // *Patrologia Orientalis* 24.5. Paris 1933, с. 605-802.

рукописних требників. Цей обряд з'являється вперше у грецькому требнику Аллація²⁹ та в інших пізніших грецьких³⁰ і слов'янських³¹ друкованих требниках з метою збереження (в іконі) канону іконописання та уникнення зловживання іменувати картину чи релігійне зображення, які не є іконою в автентичному розумінні слова.

У Латинській Церкві обряд благословення й освячення ікон почав поширюватися через видання *Ритуалу* папою Павлом V у 1614 р., де поміщено чин, загальний для благословення і освячення ікон Христа, Богородиці і святих³². У Грецькій Церкві такий обряд набуває поширення внаслідок видання *Требника* Яковом Гоаром у 1647 р., де вже є молитва на благословення і освячення нової ікони³³ – молитва, яка мала свої передумови, історію³⁴ та наслідки³⁵.

У Київській Церкві візантійсько-слов'янського обряду (у православних та уніатів) благословення й освячення ікон не здійснювалося майже до середини XVII ст., оскільки відомі нам рукописні³⁶ і друковані³⁷ требники з того часу не подають ані молитов, ні чинів іменування ікон. Такі чини з'явилися за часів митр. Петра Могили і поширилися

²⁹ Див.: P. De Meester. *Liturgia Bizantina. Studi di rito...*, с. 242-243.

³⁰ Див.: J. Goar. *Euchologion sive Rituale Graecorum...*, с. 672.

³¹ Див.: *Euchologion seu rituale a Metropolita Petro Mohyla...*, с. 1075-1090.

³² Див.: *Rituale romanum Pauli V pont. max. iussu editum*, с. 245-246.

³³ Див.: J. Goar. *Euchologion sive Rituale Graecorum...*, с. 672.

³⁴ Див.: P. De Meester. *Liturgia Bizantina. Studi di rito...*, с. 242.

³⁵ Див.: *Ευχολόγιον το μέγα*. Ethisin 1992, с. 486.

³⁶ Див.: *Требник Київський* (XV-поч. XVI ст.) Апостольської Ватиканської бібліотеки із фонду Борджіо-Ілліріко № 15 (М. Марусин. *Ordinum Pontificalium in Euchologio Kioviensi saec. XVI expositio*); *Рукопись 225. Служебник и Требник (XVI век)*; L. Geitler. *Euchologium glagolski spomenik manastira Sinai brda*; J. Frček. *Euchologium Sinaiticum...*, с. 605-802.

³⁷ Див.: *Требник. Острог 1606*; *Требник. Стратин 1606*; *Требник. Вільно 1614*; *Потребник. Москва 1623*; *Потребник. Москва 1624*; *Потребник. Москва 1625*; *Потребник. Москва 1636*; *Евхологон, сієсть, Молітвослов, ілі, Требник. Львів 1645*.

по всій Київській Церкві³⁸ через виданий ним у 1646 р. *Требник*³⁹. У ньому були поміщені такі чини благословення і освячення ікон:

1. Чин благословення й освячення ікони Христа чи Господніх празників, однієї чи багатьох⁴⁰;
2. Чин благословення ікони Пресвятої Богородиці, однієї чи багатьох⁴¹;
3. Чин благословення ікони Пресвятої Живоначальної Тройці в образі трьох ангелів, Богоявлення, Преображення чи Зішестя Святого Духа⁴²;
4. Чин благословення ікони одного або кількох святих⁴³.

Кожен із цих чинів складається з 5 головних частин:

- 1) початкової рубрики, яка вказує, як має бути одягнутий священнослужитель, де має бути розміщена ікона (чи ікони) для благословення й освячення та як має відбуватися обкаджування ікони (чи ікон);
- 2) початок звичайний;
- 3) псалом;
- 4) читання двох відповідних молитов на благословення й освячення ікон (чи ікони);
- 5) окроплення ікон (чи ікони) освяченою водою з виголошенням відповідної формули та відпусту.

Для укладання чинів благословення й освячення ікон у своєму требнику Петро Могила не використав дослівно молитву, яку вживали греки⁴⁴, «ані також чину загального на благословення і

³⁸ Після Берестейської Унії (1596 року) духовне та пасторальне життя православних та уніатів нічим не відрізнялось між собою. Так наприклад, вони у своїх богослужіннях користувалися літургійними книгами виданими в друкарнях одні одних (М. Соловій. *Божественна Літургія*. Львів, Свічадо 1999, с. 103). Такий стан тривав до Замоїського Синоду 1720 року. (там само, с. 87-90).

³⁹ А також декілька його перевидань.

⁴⁰ Див.: *Euchologion seu rituale a Metropolita Petro Mohyla.*, с. 1075-1080.

⁴¹ Там само, с. 1080-1084.

⁴² Там само, с. 1084-1087.

⁴³ Там само, с. 1087-1090.

⁴⁴ Хоча вона доповненою вживається ним як перша у «Чині благословення і освячення ікони Христа, чи Господніх празників, одної чи багатьох».

освячення ікон Господських, Богородичних і Святих, який існував на той час у Латинській Церкві⁴⁵. Проте, на їхній основі він уклад чини на благословення й освячення ікон, притаманні лише Київській Церкві.

Чини для іменування ікон, укладені митр. Петром Могилою, у своєму змісті зберігають благочестя Східної Церкви⁴⁶. Важливо зауважити, що тоді як греки мали єдину молитву для іменування всіх типів ікон, Петро Могила вводить різні чини іменування ікон Господніх, Богородичних і святих. Цей звичай він запозичив від Латинської Церкви. Крім цього, він замінив помазання ікони святим миром, поширене в греків⁴⁷, на окроплення ікони освяченою водою, як це чинила і чинить Латинська Церква⁴⁸.

Укладені митр. Петром Могилою чини благословення й освячення ікон досі звершуються, із незначними рубрикальними змінами, в усіх частинах поділеної Київської Церкви візантійсько-слов'янського обряду (УПЦ МП⁴⁹, УПЦ КП⁵⁰, УГКЦ⁵¹ та УАПЦ⁵²). Важливо підкреслити, що пізніше у XVIII ст. в УГКЦ було вживане в літургійній практиці також благословення загальне для освячення ікон Господських, Богородичних і Святих⁵³, яке було запозичене із літургійної практики Римо-Католицької Церкви⁵⁴. У XIX ст. в Київській традиції з'явився також і новий чин – «Чин

⁴⁵ Див.: *Rituale romanum Pauli V pont. max. iussu editum*, с. 245-246.

⁴⁶ Див.: *Euchologion seu rituale a Metropolita Petro Mohyla.*, с. 1075-1090.

⁴⁷ Див.: А. Дмитриевський. *Описание литургических рукописей хранящихся в библиотеках православного востока*, с. 639.

⁴⁸ *Літургійна Агенда (богослужіння, освячення і благословення)*. Київ 2001, с. 456-461.

⁴⁹ Чин благословения и освящения икон // http://liturgy.ru/grafics/treby/mol_icon/page.php (1 серпня 2014 р.).

⁵⁰ Див.: *Требник у двох частинах*, Частина II, Київ 2000, с. 61-85.

⁵¹ Див.: *Требник*, Львів 2001, с. 393-412.

⁵² Використовує у вжитку требники: УПЦ МП, УПЦ КП, УГКЦ

⁵³ Див.: *Требник*. Почаїв 1741, арк. 325 зв. -326.

⁵⁴ Див.: *Rituale romanum Pauli V pont. max. iussu editum*, с. 245-246.

благословення і освячення різних ікон, поставлених разом»⁵⁵ в УГКЦ⁵⁶ та УПЦ МП⁵⁷, який у ХХ ст. вживався і в УПЦ КП (УАПЦ)⁵⁸. Цей чин є до сьогодні в УПЦ МП⁵⁹, однак в останніх виданнях требників УПЦ КП (УАПЦ)⁶⁰ та УГКЦ⁶¹ його не подано.

Варто зауважити, що Хрест у формі Розп'яття, як ікона у Церкві (Східній та Західній), теж підлягає благословенню та освяченню⁶², тому в требнику Петра Могили є два чини на благословення й освячення Хреста. Ці два чини Петро Могила створив, взоруючись на латинські чини благословення й освячення Хреста⁶³, проте у своєму змісті вони зберігають богослов'я Східної Церкви⁶⁴.

Благословення й освячення ікони в Церквах Київської традиції візантійсько-слов'янського обряду здійснювалося та здійснюється і тепер опосередковано через такі чини:

- 1) Відновлення Церкви;
- 2) Архиерейське освячення Церкви;
- 3) Єрейське освячення Церкви;
- 4) Благословення й освячення іконостасу;
- 5) Благословення дому;

⁵⁵ Був розпрацьований на основі: «Чину благословення ікони Пресвятої Живоначальної Тройці в образі трьох ангелів, Богоявлення, Преображення чи Зішестя Святого Духа», а також «Чину благословення і освячення ікони Христа, чи Господніх празників, одної чи багатьох».

⁵⁶ Див.: *Требник*. Львів 1873, с. 815-818.

⁵⁷ Див.: *Требник у двох частинах*. Частина II, Москва 1894, арк. 131-133.

⁵⁸ Див.: *Требник*. Київ 1994, с. 392-395.

⁵⁹ Див.: *Требник*. Москва 2000, с. 485-489.

⁶⁰ Див.: *Требник у двох частинах*. Частина II. Київ 2000.

⁶¹ Див.: *Требник*. Львів 2001; *Требник (Освячення і Благословення)*. Львів 2010.

⁶² С. Булгаков. *Икона и иконопочитание*, с. 135-138, 154. Юліан Катрій називає Хрест найстаршою і найпершою іконою (Ю. Катрій. *Наша християнська традиція*. Нью Йорк-Рим 1988, с. 172).

⁶³ А. Хойнацький. *Западнорусская церковная уния в ее богослужениях и обрядах*. Киев 1871, с. 17.

⁶⁴ В. Прилуцький. *Частное богослужение в русской Церкви в XVI и первой половине XVII в.* Киев 1912, с. 113-114, 118.

- 6) Благословення й освячення хоругви, одної чи багатьох;
- 7) Благословення й освячення риз для священника, диякона та інші⁶⁵.

У Церкві Латинської традиції також, окрім чинів безпосереднього благословення й освячення ікони, існує й опосередковане, яке здійснювалося та досі здійснюється через такі чини:

- 1) Освячення Костелу;
- 2) Благословення нового дому;
- 3) Освячення прапора чи хоругви;
- 4) Освячення літургійних шат та інше⁶⁶.

Можлива ситуація, коли до храму приносять релігійне зображення чи картину для благословення й освячення. Тоді священнослужитель (Київської чи Латинської традиції), зважаючи на прохання вірного (чи вірних) благословити ту річ, має тільки право скористатися «Молитвою на освячення всякої речі», а не звершувати над тією річчю чин, який призначено для благословення й освячення ікони.

Молитву однакового змісту на освячення всякої речі мають у вжитку всі частини поділеної Київської Церкви візантійсько-слов'янського обряду (УПЦ МП⁶⁷, УПЦ КП⁶⁸, УГКЦ⁶⁹, УАПЦ⁷⁰), а також цю молитву має і Латинська Церква⁷¹.

⁶⁵ Див. требники вище вказані, якими зараз користуються: УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ.

⁶⁶ Див.: *Літургійна Агенда (богослужіння, освячення і благословення)*, с. 446-456; *Малый Требник*. Москва 2000 (*Чинопоследования Таинств и тайнодействий* // <http://ruscath.ru/liturgy/sacram/index.shtml>) (1 серпня 2015 р.).

⁶⁷ *Молитва на освящение всякой вещи (священником)* // <http://www.molitvoslov.com/text533.htm> // (19 серпня 2015 р.).

⁶⁸ *Требник у двох частинах*, с. 149-150.

⁶⁹ *Малый Требник*. Рим 1952, с. 507; *Малый Требник*. Рим 1973, с. 322; *Малый Требник*. Івано-Франківськ 1993, с. 130; *Требник*. Львів 2001, с. 416; *Прийдіте поклоніться – Молитовник*. 4-е вид. Львів 2003, с. 59.

⁷⁰ Див. требники вище вказані, якими зараз користуються: УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ.

⁷¹ Див.: *Малый Требник*. Москва 2000 (*Благословение каких-либо предметов* // <http://ruscath.ru/liturgy/sacram/sacram39.shtml>) (19 серпня 2015 р.).

Можлива і така ситуація (дуже рідко та в екстремальних умовах), коли священнослужитель не має доступу до літургійної книги «Требник» (чи «Римський Ритуал»), де є чини іменування ікон. Тоді він має право скористатися «Молитвою на освячення всякої речі», якщо має її текст (чи знає його напам'ять), зважаючи на прохання вірного благословити і освятити ікону.

Важливо наголосити, що крім чинів безпосереднього й опосередкованого благословення й освячення ікон, у Латинській Церкві також поширеним у XVII ст. був (і досі є) чин коронації чудотворних Богородичних ікон. Він пізніше увійшов у літургійне життя й уніатської Церкви, а головну роль у цьому відіграли отці-василіани, які вперше його звершили у Почаєві 8 вересня 1773 р. для коронації ікони Почаївської Божої Матері⁷². Цей чин досі звершують в УГКЦ⁷³, підкреслюючи особливу шану, яку вірні віддають тій чи іншій чудотворній іконі Божої Матері. Варто зауважити, що цей чин у жодному разі не може вважатися церковним іменуванням (благословенням і освяченням) ікони чи замінювати його, оскільки може звершуватися тільки після чину церковного іменування ікони.

Отже, Церква (Східна чи Західна), приймаючи ікону Розп'яття, Ісуса Христа, Пресвятої Богородиці чи святого, безпосередньо чином або молитвою чи опосередковано (через вказані чини), силою Святого Духа іменує її, і таке іменування називається благословенням і освяченням ікони. Таким чином, іменування ікони Церквою є визнанням і підкресленням іконічності її зображення – віддзеркалення присутності Первообразу в образі, і, як говорив Блаженніший митр. Володимир (Сабодан): «Освячуючи ікону, Церква свідчить, що приймає створене зображення як зображення святе і достойне поклоніння⁷⁴».

⁷² А. Хойнацкий. *Западнорусская церковная уния в ее богослужениях и обрядах*, с. 35, 325.

⁷³ Звичайно його текст є новим, та не походить із XVIII ст.

⁷⁴ Блаженніший Митрополит Володимир. *Що означає освячення ікони...*

Висновок

Упродовж історії Церкви (Східної та Західної традиції), церковне іменування ікони полягало у прийнятті ікони Церквою на початках без особливої молитви чи чину, а потім з особливою молитвою або чином, але завжди через обов'язкову канонічність зображення ікони та напису імені цієї ікони.

Від іконописця Київська Церква візантійсько-слов'янського обряду завжди вимагала духовної настанови та дотримання канону при написанні ікони, оскільки ця не є простим витвором малярства⁷⁵, а предметом вшанування та поклоніння (почитання). Церкви Київської традиції (УПЦ МП, УПЦ КП, УГКЦ та УАПЦ) досі закликають іконописців дотримуватися канону іконописання, а священнослужителів та вірних – пильно контролювати це.

З усього сказаного можна зробити такі висновки:

- 1) Розписуючи іконами церкви, каплиці, монастирі чи домівки, треба пам'ятати про дотримання канону, тому що лише канонічна ікона, на відміну від релігійного зображення чи картини, уможливорює особливий молитовний зв'язок з Богом.
- 2) Отримавши ікону в подарунок чи купивши, потрібно пам'ятати про потребу її церковного іменування (тобто, благословення й освячення), бо тільки після нього уможливується її молитовний вжиток в церкві чи вдома.
- 3) Оскільки почитання святих ікон є догматом віри, прийнятим Сьомим Вселенським собором у Нікеї в 787 р.⁷⁶, тоа його постанови щодо священних зображень (ікон) зобов'язують усіх нас, християн:
 - а) розміщувати їх у достойних місцях;

⁷⁵ Див.: S. Bulgakov. *L'Orthodoxie*, с. 206.

⁷⁶ «Почитаючи св. ікони, ми не почитаємо паперу, полотна, дерева чи каменю де написані св. ікони, але тільки віддаємо почесьть тим особам, що їх вони зображують... Собор поставив почитання св. ікон нарівні з почитанням св. Євангелії, Хреста і мощів Святих» (Див. Ю. Катрій. *Наша християнська традиція*, с. 173).

- б) шанувати⁷⁷ цілуванням⁷⁸, кадінням ладану та запалюванням свічок;
- в) споглядати, бо вони підносять наш розум від образу до Первообразу⁷⁹.
- 4) Треба пам'ятати, що ікона є невід'ємною частиною східної традиції⁸⁰ (внутрішнього життя Церкви), яка є продовженням Божого Об'явлення і закорінена у Євангелії та Літургії. «Ікона народжується з літургії, вона є літургійна по суті і поза літургійним контекстом є незрозумілою»⁸¹. Через ікону відбувається об'явлення божественного виміру зображеної на ній особи, і це наділяє ікону священними властивостями та дає змогу їй бути інструментом дії Бога у світі. Через це ікони є безпосередніми об'єктами богочитання, бо згідно з наукою святих отців, шана, що віддається образу, підноситься до Первообразу.
- 5) Потрібно пам'ятати, що ікона відіграє важливу роль у міжконфесійному діалозі, оскільки володіє мовою, зрозумілою для християнина будь-якої християнської традиції⁸². Для тих, хто приходить до храму, ікона є найкращим катехитом, оскільки через образно-символічну мову відкриває зміст християнських догматів. Ікона є для християнина доброю допомогою в молитві та духовному житті⁸³.

⁷⁷ Див.: *Кодекс Канонів Східних Церков*. Львів 1995. Канн. 884-888.

⁷⁸ «До ікон та інших святощів прикладаємося (цілуємо) до початку богослужіння, а не після його закінчення. Пам'ятаймо, що неприпустимо прикладатися до святощів із нафарбованими вустами. Зображення на іконах цілуємо не в лики (обличчя), а в руки, плащаницю цілуємо в зображені на ній Христові рани. Підходячи до цілування святощів, бажано залишити (під чийсь наглядом) парасолі, торбини тощо. Перед тим, як прикластися до ікони, роблять два поясних поклони і з хресним знаменням, а опісля один також із хресним знаменням». Т. Шманько. *Як поводитися у храмі*. Львів 2006, с. 31.

⁷⁹ А. Карташев. *Вселенские соборы*. СПб 1998, с. 518.

⁸⁰ И. Языкова. *Богословие Иконы*. Москва 1995, с. 5.

⁸¹ Там само, с. 33.

⁸² Там само, с. 167.

⁸³ Там само, с. 168.

- 6) Потрібно виховувати правильне ставлення до ікон та релігійних зображень, щоб вони не перебували у невластивих їм місцях, як наприклад, у світських приватних книгах, газетах чи у декораціях десертних вин, писанок, свічок чи рекламі, яка опісля може використовуватися у побутових цілях, інколи зумовлюючи жакливу наругу над релігійними зображеннями (чи іконами), оскільки це неприпустимо спотворює і викривлює розуміння ролі та місця ікони чи релігійного зображення у житті людини, є блюзнірським поєднанням «святого з грішним»;
- 7) Навіть коли ікона чи релігійне зображення втратили свою красу через силу часу і не піддаються реставрації, вони не втратили своєї сили і призначення, наданих їм Церквою, тому замінюючи їх на нові, пам'ятаймо про це. А щоб такі ікони чи зображення не піддавалися нарузі, Церква радить їх спалювати, а попіл від них закопувати на тих місцях, які не будуть осквернені – наприклад, на кладовищах або в садах (під деревами).

Підсумовуючи, можна зазначити, що літургійне та сакраментальне життя Церкви невіддільне від ікон⁸⁴. З огляду на цю дійсність, з ікон утворюють іконостаси, їх вживають під час процесій, ними благословляють людей і використовують їх для інших церковних цілей. «Святим іконам, подібно як і святим мощам, Христова Церква віддає велику почесність і шану»⁸⁵. Вона розміщує їх у храмах для прилюдного почитання та поручає вшанувати їх приватно в домах та квартирах, а також особисто радить усім християнам носити їх у формі хрестиків чи медаліків на грудях⁸⁶.

⁸⁴ С. Алексеев. *Образ воплотивший Слово: основы иконопознания*. Санкт-Петербург 1997, с. 5.

⁸⁵ Ю. Катрій. *Пізнай свій обряд*. Нью Йорк-Рим 1982, с. 94.

⁸⁶ Там само.

Анотація

У цій публікації запропоновано коротке пояснення відмінності людського іменування ікони від церковного; представлено, в чому полягало церковне іменування ікони впродовж історії Церкви (Східної та Західної), а також вказано, коли зародився та як розвивався церковний обряд іменування ікон в українських церквах Київської традиції.

Petro SABAT

Emergence and Formation of the Icons' Naming Ritual (Blessing and Consecration) in Ukrainian Churches of the Kyivan Tradition

This text considers the issue of icon naming (blessing and consecration), in particular, the difference between the secular and ecclesiastic naming of an icon, the essence of the church icon naming throughout the history of the Church (Eastern and Western) and the evolution of the church rite of icon naming in the Churches of the Kyivan tradition.